

Un jurnal evreiesc. Aspecte analitice

Drd. DEACONU (TICĂRĂU) Iulia-Maria
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract: *In the Preface of Mihail Sebastian's Journal, Leon Volovici brings into discussion the multiple levels found in it, so we can identify an intimate journal, a creative journal, a political journal. Among these, our research analyzes the Jewish journal, discussing issues such as: Jews seen as a plague by the Romanian community, the status of the Jewish writers in the Era of Romanization and the anti-Semitic measures during the Second World War.*

Keywords: *Journal, Jew, Jewish writers*

În Prefața *Jurnalului*, Leon Volovici aduce în discuție multiplele niveluri care se regăsesc în acesta, prin urmare putem identifica un *jurnal intim*, un *jurnal de creație*, un *jurnal politic*. Dintre acestea, cercetarea noastră analizează jurnalul „evreiesc” care se află în interiorul altui nivel: „În zona jurnalului intim, se află, la început, și cel „evreiesc”, evoluând însă, datorită schimbării statutului evreilor, spre o mărturie nu numai a propriilor trăiri și dileme, ci și a dramei evreiești care se desfășoară în acești ani.” Ulterior, odată cu schimbările dramatice, care încep în 1939, când Polonia este invadată de trupele germane, Sebastian se concentrează asupra consemnării evenimentelor care au în centrul lor politicul, fără a lăsa de o parte situația și condiția evreului. Modul în care Sebastian scrie, începând cu fatidicul an '39, se transformă radical, moartea fiind chintesența trăirilor experimentate, iar, totodată, în această perioadă este portretizată o întreagă generație evreiască care trăiește apogeul antisemitismului secolului al XX-lea.

Reprezentant al evreimii intelectuale interbelice, Mihail Sebastian are rolul unui martor valoros prin intermediul căruia este reconstruită imaginea generației evreiești, o imagine falsă, creată pe stereotipuri prin intermediul cărora vina și inimiciția devin caracteristicile principale ale definiției evreității. Relatate ca evenimente cotidiene, întâmplările care au ca temă evreitatea nu creează, în acest context, așa cum afirma Camelia Crăciun, „o puncte de comunicare între culturi și societăți combinând critica socială cu reprezentarea identității

evreiești”¹⁷⁵ Mai degrabă, evenimentele relatate la care Sebastian a participat în mod direct, fiind evenimente reale, aduc explicații concrete despre modul în care societatea românească îi percepea pe evrei, despre intelectualitatea evreiască care este exclusă din viața culturală, fără a avea niciun motiv ce ține de valoarea estetică a operelor, despre politicul care intensifică percepția negativă asupra evreilor și care culminează cu Holocaustul.

Mihail Sebastian aduce în discuție evreitatea văzută ca o plagă de comunitatea românească, persoane formate doar din „carne-cușer”¹⁷⁶ care merită toate ororile la care sunt supuși: „E o demență antisemită, pe care nimic nu o poate opri. Nu e nicăieri nici o frână, nici o rațiune. Dacă ar exista un program antisemit – încă ar fi bine. Ai ști până la ce limite se poate merge. Dar nu e decât o pură bestialitate, fără control, fără rușine, fără conștiință, fără scop, fără țintă. Orice, orice, absolut orice e posibil. Văd pe fețele evreiești paloarea spaimei.” Frica, asociată imaginarului evreiesc, devine reală, iar acel *jidan fricos* are, la acel moment, toate motivele de a o percepe, societatea românească prin măsurile luate fără niciun preaviz, fără nicio motivație reală, creează panică, nesiguranță și prevede doar evenimente tot mai restrictive și mai împovărătoare pentru evrei.

În ceea ce privește modul în care imaginea evreului este percepută de ceilalți, aceasta oscilează de la falsa toleranță la o acceptare dezinteresată: „ - Cum, domnule, se poate afirma despre o întreagă categorie de cetățeni români că se ocupă cu traficul de carne vie?... Cum, domnule, e posibil să obligi la sinucidere și la declasare un milion de oameni, fără a pune în primejdie înseși bazele statului român?”, afirma Nae Ionescu, revoltat de măsurile antisemite luate de guvern. În realitate Nae Ionescu este el însuși un antisemit, care condamnă, în acest context, doar excesele măsurii. Totuși, există și oameni care îi îndrăgesc pe evrei, precum principesa Bibescu, căreia nu îi este rușine să recunoască acest lucru „Eu îi iubesc pe evrei. Îi iubesc cu pasiune. Nu fiindcă sunt nefericiți. Nu. Îi iubesc, fiindcă ei lărgesc orizontul.” În acest context avem de-a face cu o altă imagine a evreului, principesa Bibescu fiind un spirit european, cu o atitudine democratică și diferită, dar fără vreun ecou în acea perioadă.

„Reflexul antisemit în Europa diferă de altă formă de rasism sau etnocentrism prin faptul că implică un sentiment de dușmănie: o invidie respinsă

¹⁷⁵Camelia Crăciun, *Apariția unei „literaturi evreiești de limbă română”*. O abordare socio-culturală, în *Lumea evreiască în literatura română*, coordonator Camelia Crăciun, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p.75.

¹⁷⁶Mihail Sebastian notează în data de 4 februarie, 1941, în Jurnal, evenimentele petrecute în pădurea Jilava, unde au fost ucise 93 de persoane- evrei, iar pe fiecare cadavru a fost lipită o etichetă pe care scria „carne cușer”, autorul făcând analogie cu imaginea vitelor tăiate și atârinate de cârligele abatoarelor.

sau o admirație sunt în centrul urii îndreptată împotriva evreilor.”¹⁷⁷ Această dublă receptare a evreilor este perpetuată deoarece evreilor le este recunoscută inteligența și capacitatea de adaptare, iar aceste două caracteristici îi fac pe neevrei să aibă în confruntul lor aceste sentimente contradictorii, care coexistă. Mihail Sebastian enumeră, în opera sa memorialistică, câteva caracteristici psihologice ale evreilor „un jidan poate să aștepte. ...suntem leproși” sau „evreii uită așa de repede, cu atâta inconștiență, cu atâta copilărie, încât trebuie să le aducă cineva aminte din când în când care este destinul lor”, această afirmație fiind reluată și aprofundată în fraza „în fond, suntem, noi, evreii, de un optimism copilăros, absurd, uneori inconștient. (Este poate singurul lucru care ne ajută să trăim.) În plină catastrofă, încă sperăm.” Așteptarea, uitarea, optimismul, speranța sunt însușiri ale evreilor care îi umanizează și îi scot din imaginea stereotip de om rău, care își folosește inteligența doar să înșele, să completeze pentru a ajunge conducătorii supremi ai lumii. Indirect, se reconstruiește o nouă imagine a evreului, creată de această dată de un *insider*, de un membru al taberei etichetate și hăituite care-și expune propriul punct de vedere, nu pentru a se disculpa sau pentru a da o replică acuzelor nefondate aduse împotriva lor, ci pentru a-și reminti și a le reaminti conașionalilor săi fatalitatea destinului și imposibilitatea de a schimba percepția celorlalți.

Evreitatea trăită de cel care este evreu și cea percepută de un *outsider* sunt reliefate în paginile *Jurnalului*, fără însă ca Sebastian să pună emfază pe vreuna dintre ele: „Toată ziua am fost trist. Mi-e inima grea – și nu pentru faptul în sine că va trebui să plătesc o chirie peste puterile mele, că va trebui poate să renunț la garsonieră, că va trebui să umblăm cine știe cât până a găsi o casă în care să ne mutăm, ci pentru toată această stupidă, inutilă cruzime, al cărei singur scop este de a face rău și de a batjocori, pentru plăcerea de a face rău, pentru plăcerea de a batjocori...”. O profundă deziluzie străbate aceste rânduri, o grea amărăciune care reiese nu din condițiile grele, din punct de vedere financiar, pe care va trebui să le îndure, ceea ce îl destabilizează este gratuitatea răutății celor din jur care par a găsi o plăcere macabră în a-i vedea pe evrei suferind.

Memorabilă pentru evreitatea percepută de *ceilalți* este compararea evreilor cu „o specie inferioară de câini, pe care oricine îi poate împușca fără pedeapsă”. Dacă de-a lungul *Jurnalului*, Sebastian nu-și exteriorizează niciun sentiment negativ față de societatea românească și față de modul în care evreii sunt percepuți și persecutați, o urmă a saturației produsă de intolerabilitatea continuă este oglindită în următorul pasaj: „Ordonanța de ieri a apărut în toate ziarele. Circulația la ora 9 seara încetează. Aparatele de radio trebuie depuse. Nu e un semn prea limpede de libertate – și lumea va pricepe greu. Dar dacă poate fi

¹⁷⁷Manfred Beller, Joep Leerssen, *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, Amsterdam- New York, Rodopi, 2007, p. 203.

o lecție pentru români, care s-au exersat 4 ani cu prădarea evreilor, nu strică.” Învățați ceva din asta, pare a fi mesajul transmis indirect al acestor rânduri, dar, și pentru această situație, percepția majorității - „evreii sunt de vină”- va ieși victorioasă.

Scriitorul evreu, în anii premergători celui de-Al Doilea Război Mondial, precum și pe parcursul desfășurării acestuia, este exclus din viața literară românească, Sebastian fiind un exponent concludent al acestei realități, iar acest impediment este datorat unor aspecte exterioare ce au în vedere politicul ce face ca negativitatea și intoleranța împotriva evreilor să atingă limite alarmante, neavând nicio importanță valoarea literară a operelor acestora. Odată cu instaurarea guvernului Goga începe o lungă opresiune împotriva evreilor și se iau măsuri antisemite, evreii nemaivăd voie să profeseze, de exemplu, ca ziariști: „În 1937...se generalizează procesul de excludere a intelectualilor evrei din asociațiile profesionale, urmat de măsuri pentru împiedicarea titrațiilor evrei de la exercitarea profesiunilor „liberale”¹⁷⁸. Resemnat, la replica lui Camil Petrescu în ceea ce privește această hotărâre „recunoaște și d-ta că prea s-a abuzat”, Sebastian nu face altceva decât să-și manifeste neputința, simțind că îi este interzis dreptul la opinie de către o societate al cărui unic țel era de a se debarasa de etnicia evrei: „Recunosc – se poate să nu recunosc? Recunosc orice”

Măsurile luate împotriva scriitorilor evrei sunt de-a dreptul uluitoare, acestora fiindu-le interzisă apariția în istoriile literare: „prima măsură luată de Cacaprostea la Fundație: scoaterea capitolelor privitoare la scriitorii evrei din *Istoria* lui Călinescu, care se afla sub tipar”. Tot în acest climat dominat de antisemitism scriitorii evrei sunt scoși din lista Societății Scriitorilor datorită motivului că ar „putea compromite mișcarea”¹⁷⁹. Cărțile lor sunt retrase din librării și biblioteci, scriitorii evrei fiind enumerați pe o listă pentru a putea fi identificați. Sunt detaliate, pe lângă numele acestora, date biografice și titlurile operelor scrise: „Un ordin al Ministerului Propagandei dispune scoaterea cărților de autori evrei din librării și biblioteci. Am văzut azi la „Hachette” două imense tablouri tipărite cu litere mari: Scriitori evrei. Sunt, desigur, și eu acolo, afișat ca un delicvent, ca un criminal: numele părinților, data și anul nașterii, lista cărților. Lipseau doar semnalmentele.” Ordinul are menirea de a-i face pe scriitorii evrei să-și redefiniească orizontul de așteptare, să conștientizeze imposibilitatea recunoașterii literare, chiar mai mult, a fi scriitor evreu, atunci, echivala cu insolența de a pretinde că poți fi și scriitor și evreu simultan.

¹⁷⁸Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și ”problema evreiască”*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 189.

¹⁷⁹Societatea Scriitorilor aderă la Frontul Național, organizat, după ce partidele politice au fost desființate, de regele Carol al II-lea.

Aversiunea față de literatura care are ca temă evreitatea este susținută prin manifestarea ororii care vine chiar din partea grupului de intelectuali, obtuși în ceea ce privește această realitate literară și socială a României anilor '40. Liviu Rebreanu, întrebat de Camil Petrescu dacă punerea în scenă a piesei *Shylock* nu este inapropiată, date fiind circumstanțele, răspunde negativ, adăugând că pasajului „revoltei lui Shylock împotriva urii antisemite (nu suntem și noi oameni? Dacă ne tăiați, nu curge sânge?)” i se va da o interpretare antisemită. Sebastian notează întâmplarea povestită de Camil Petrescu ca un simplu eveniment petrecut, fără a-și expune opinia. Această discuție frapează prin tabuizarea, în epocă, a tot ce ține de literatura care fie este scrisă de un scriitor de origine evreiască, fie are ca temă evreitatea sau este inspirată din aceasta.

După ce epoca românizării apune, în septembrie, 1944, Mihail Sebastian primește o scrisoare prin care este rugat să-și reia atribuțiile ca scriitor și redactor al *Revistei Fundațiilor Regale*, se rediscută și se dorește reprimirea scriitorilor evrei în Societatea Scriitorilor. În momentul în care primește această înștiințare, Sebastian notează în *Jurnal*: „n-am răspuns încă - nu cred că voi primi... E oare posibil să am în privința aceasta cea mai mică ezitare? Dezgustul nu e destul de tare în mine, pentru ca să acopere orice rest de îndoială?”. Ezitarea și dezgustul sunt o reminiscență a acțiunii desfășurate în 1940, an în care Sebastian fusese concediat de la aceeași revistă fără niciun motiv real, culpa de a fi fost evreu fiind suficientă.

Leon Volovici, prin afirmația: „Dintre intelectualii români dintre cele două războaie mondiale, antisemiți extremiști au fost puțini, dar atașamentul la o anumită idee de conștiință națională – în care există, uneori latent, o percepere a evreului ca străin și, în anumite împrejurări, ca dăunător sau periculos – este o caracteristică a majorității.”¹⁸⁰, sintetizează o realitate a intoleranței, a naționalismului exarcebat, a supremației populației și *culturii majoritare*, care nu voia integrarea unei populații și *culturii minoritare*, considerând-o nu doar inferioară, ci inacceptabilă. Mihail Sebastian este constrâns din partea apropiaților intelectuali la un proces continuu de negare a propriei identități și este „părăsit de mai toți prietenii apropiați, între care Mircea Eliade, Camil Petrescu, Constantin Noica ș.a.”¹⁸¹

De-a lungul vieții sale, Mihail Sebastian a jinduit să facă parte din cultura majoritară, să fie integrat, dar această dorință a rămas doar la stadiul imaginar, neconcretizată: „Urmând, se pare, traiectul literar al lui Felix Aderca, el se deosebește totuși de acesta prin dorința dramatică de a se integra cu orice

¹⁸⁰Leon Volovici, op. cit., p. 208.

¹⁸¹Ovidiu Morar, *Scriitori evrei din România*, București, Editura Ideea Europeană, 2006, p.77.

preț într-o comunitate rămasă, din păcate, până la capătul scurtei sale vieți, ostilă, astfel încât în întreaga lui creație a încercat să răspundă așteptărilor publicului și să nu le contrazică”.¹⁸² Putem afirma că Mihail Sebastian face parte din categoria intelectualilor evrei aculturați, avizi de a se integra într-o cultură care-i consideră marginali și nu le recunoaște adevărata valoare. Totuși, receptarea critică a lui Sebastian se va schimba post-mortem, atunci când opera acestuia va fi reevaluată și reinterpretată la valoarea sa adevărată. Antisemitismul intelectual rămâne doar o componentă a unui fenomen care are ca întindere toată populația evreiască, indiferent de poziția socială și profesia exercitată. Pentru contemporaneitate, această categorie este una de o extremă importanță, deoarece pe baza literaturii care tratează problema evreiască, a publicisticii, a însemnărilor scriitorilor evrei putem reconstrui scheletul evreității interbelice care ne oferă o imagine de ansamblu a societății românești scindată de mișcările politice ale vremii, dar care are o părere unanimă în ceea ce privește etnicii evrei –aceștia trebuie excluși, eliminați. Plecând de la afirmația lui Jean-Paul Sartre „nu caracterul evreului creează antisemitismul, ci, mai degrabă, antisemitismul creează caracterul evreului”, societatea românească aplică împotriva evreilor o serie de măsuri, luate de indivizi care se disociază de acest fenomen pe care, deși susțin că nu îl sprijină, îl consimt fie prin pasivitate, fie prin participare directă: „Nenorocirea e că nimeni nu are niciun amestec. Toată lumea dezaprobă, toată lumea e indignată – dar nu mai puțin fiecare e o rotiță în această imensă uzină antisemită care e statul român, cu birourile, autoritățile, presa, instituțiile, legile și procedeele lui.” Imaginea evreului nu se bazează pe caracteristicile naționale ale acestei etnii, ci se sprijină pe percepția societății românești, influențată de stereotipuri și de politicul vremii, care a făcut ca „sângele evreiesc, batjocura evreiască” să fie „divertismente publice prin excelență”.

Izbucnirea războiului face ca evreitatea să capete noi conotații negative, materializate prin cerințele absurde impuse și prin discrepanța tot mai accentuată dintre comunitatea evreiască și cea românească. Astfel că evreii sunt arestați fără vreun motiv real : „, se fac pe stradă arestări de evrei care, se zice, - vor fi trimiși în lagăre. Nu știu după ce criteriu.”, sau le sunt interzise anumite drepturi pe care până atunci le aveau „, o ordonanță a primăriei Buzău specifică faptul că evreii nu pot circula de 8 seara la 7 dimineața, nu au dreptul să intre în cafenele sau cofetării, le e interzis să se viziteze unii pe alții, fie rude sau prieteni, și în sfârșit nu pot chema doctorul decât anunțând sergentul de stradă.” De asemenea li se interzice dreptul la proprietate „, Radio București a anunțat că proprietățile imobiliare evreiești vor fi expropriate”. Pe lângă aceste restricții, populației evreiești i se pretinde lucruri de-a dreptul absurde: „chemarea la muncă și „, la regiment, când era nevoie de ceva (rechizite de birou, veselă, lipsuri la magazie,

¹⁸²Ibid., p.74.

etc.)”, iar la toate aceste necesități, ”soluția era simplă: să dea evreii!” Cererile sunt halucinante, imposibil de realizat din punct de vedere financiar, iar această situație este semnalată și de Sebastian care enunță răspicat, pentru a semnală absurdul pretențiilor, „dacă fiecare evreu ar da toți banii pe care îi câștigă, încă n-ar reuși să cumpere lucrurile care i se cer.”

Materialismul antisemitismului, în acei ani, înlocuiește antisemitismul verbalizat, iar această evoluție are ca finalitate asupra populației evreiești adâncirea tot mai profundă în nesiguranța care, acum, are ca mobil pogromul. Evreii trăiesc cu această teamă și nimic nu pare a schimba acest mecanism al urii, care este alimentat de societatea românească, indiferent de categoria socială sau culturală căreia îi aparțin. Astfel, *Jurnalul* lui Sebastian este un document istoric, politic și social valid, în paginile fiind regăsite evenimente importante care au modificat întreaga societate românească. Măsurile împotriva populației evreiești sunt luate politic și puse în aplicare într-un ritm alert, singurul criteriu fiind cel etnic: „simpla relatare a faptelor ce se povestesc despre evreii uciși la Iași sau despre cei transportați cu trenul de acolo la Călărași – este dincolo de orice cuvânt, sentiment sau atitudine. Negru, sumbru, nebun coșmar”.

Evreii nu sunt deposedați numai de bunurile materiale pe care le dețin, aceștia au de înfruntat o situație și mai primejdioasă fiindcă sunt amenințați, la tot pasul, cu pierderea propriei vieți: „armata are ordin să împuște pe toți evreii găsiți în Bucovina și Basarabia”, iar orice acțiune de sabotaj, chiar dacă era săvârșită de românii care aparțineau unei mișcări politice precum comunismul, va avea drept consecință împușcarea a „20 comuniști evrei și 5 comuniști neevrei”. Pe lângă partea financiară solicitată evreilor, o nouă impunere li se atribuie - aceștia sunt convocați pentru a fi trimiși la muncă, această convocare fiind anunțată, apoi amânată și până la urmă pusă în practică. Incertitudinea caracterizează situația evreilor care se supun și duc la îndeplinire ordinele „resemnați, triști, fără revoltă, aproape fără mirare.” În fața acestei apatii care caracterizează evreimea românească, această tacită acceptare, Sebastian se arată consternat, simțindu-se incapabil să se comporte în același mod: „Trebuie mai multă răbdare decât am eu, o mai încăpățânată voință de a suporta orice. Mie îmi vine să las totul și să spun: trageți, omorâți-ne, terminați. Dar desigur nu cu asemenea disperări și în orice caz nu prin asemenea renunțări s-au menținut evreii de-a lungul timpului.” \Analizând modul în care evreii se comportă, ceea ce se vede din exterior de societatea românească care îi vede ca pe niște marionete ce pot fi manipulate și setate să facă doar ce națiunea „superioară” comandă și modul în care evreii trăiesc acest proces prin care își pierd identitatea, scoatem în evidență faptul că imaginea evreului este compusă dintr-o generalizare care îi face pe evrei să fie priviți doar ca o colectivitate, nu ca singularități, iar generalizarea este făcută la nivelul psihic, referindu-ne la faptul că se pleacă de la ideea similitudinii gândirii și a acțiunilor, iar acest fapt nu face

altceva decât să adâncească și mai mult societatea românească în capcana antisemită care a marcat Europa la începutul secolului trecut.

Este adevărat că *Jurnalul* este un document prețios al socialului și politicului vremii, care oferă o viziune de ansamblu asupra comunității evreiești, prezentată într-un moment istoric negru, o imagine construită în jurul evreului imaginar de la care au pornit toate opresiunile, iar analiza noastră are ca scop tocmai evidențierea imaginii evreității dominată de stereotipurile care au înlocuit imaginea reală a unei întregi etnii, deoarece *Jurnalul* lui Sebastian a fost citit „, mereu dincolo de calitatea lui de operă literară, ca document politic și moral, ca probă pentru antisemitismul răspândit în mediile scriitoricești din anii '30 ai secolului XX.”¹⁸³

Bibliografie

Beller, Manfred, Leerssen, Joep, *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, Amsterdam- New York, Rodopi, 2007.

Crăciun, Camelia, *Apariția unei „literaturi evreiești de limbă română”. O abordare socio-culturală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Morar, Ovidiu, *Scriitori evrei din România*, București, Editura Ideea Europeană, 2006

Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 2016.

Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă și "problema evreiască"*, București, Editura Humanitas, 1995.

¹⁸³Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 874.